

Stručni rad

UDC 821.163.3:821.163.42].091

POREDBENO-INTERKULTURNI ASPEKTI KNJIŽEVNE MAKEDONISTIKE U HRVATSKOJ

Zvonko Kovač*Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*

With its particular contrastive interest, literary-comparative and intercultural aspects of Croatian and Macedonian literature is pointed out as literatures of two mutually non-conflictive cultures and nations. Extracting literary-comparative aspects of Croatian and Macedonian literature, as well as intercultural aspects of their histories of literature (especially the Macedonian literature in Croatia), this paper is analyzing the specific attitude of Croatian South Slavic's towards Macedonian literature, regarding on reputable historians of literature of the newer generation (Goran Kalogjera and Borislav Pavlovski).

Svojom osobito kontrastivnom zanimljivosti ističu se književno-poredbeni i interkulturni aspekti hrvatske i makedonske književnosti, kao književnosti međusobno nekonfliktnih kultura i naroda. Izdvajajući poredbeno-književne aspekte hrvatske i makedonske književnosti, kao i interkulturne aspekte njihovih povijesti književnosti, osobito makedonske u Hrvatskoj, u radu se govori o specifičnom pogledu hrvatskih južnoslavista na makedonsku književnost kod renomiranih povjesničara književnosti novije generacije (Gorana Kalogjere i Borislava Pavlovskog).

I. U jednom planiranom makedonsko-hrvatskom projektu bilo je zamišljeno, prije svega, teorijsko propitivanje mogućnosti regionalnoga poredbenoga i modernoga interkulturnog pristupa u povijesti književnosti i interpretaciji književnosti, uz neke sasvim konkretne zadatke. Poseban cilj nam je bio evidentirati pojave, autore, časopise i tekstove interkulturnoga sadržaja, osobito s obzirom na južnoslavenski kulturni kontekst, kao relativne filološke cjeline u slavističkim studijima, s naglaskom na dvopripadne autore i s osobitim naglaskom na suvremene makedonske i hrvatske pisce. Isto tako planirali smo propitati metode i rezultate pisanja nacionalnih povijesti književnosti u kojima se „međuknjiževni položaji“ i interkulturene činjenice često zanemaruju i marginaliziraju, najčešće na račun druge književnosti (ovdje prije svega mislim na nedovoljno razjašnjene bugarsko-makedonske ili srpsko-hrvatske filološke odnose, odnosno pitanja poveza-

nosti slovenske ili makedonske književnosti sa središnjim južnoslavenskim književno-komunikacijskom prostorom, zatim osobito zapletena pitanja bosanske književnosti, itd.).

Kao svoj prvi prilog tako zamišljenom projektu, stjecajem okolnosti, pod rukom mi se našla tema koju sam dugo odgađao, a to je propitivanje rezultata hrvatsko-makedonske književnoznanstvene prilično intenzivne suradnje, koja se nije prekidala niti nakon ratova i raspada bivše zajedničke federativne države. Koncepti višejezičnih slavističkih studija, sve i kada se radilo o studiju nacionalnoga jezika i književnosti, imali su u hrvatskoj sveučilišnoj tradiciji dugu tradiciju, pa je bilo prirodno da se i studij makedonistike privilegirano uklopi i afirmira po modelu studija slovenskoga jezika i književnosti: središnjem hrvatskom i/ili srpskom jezičnom i književnom kompleksu, alternativno se, nekako simetrično, uz slovenistiku dodavala i razvijala i makedonistika, da bi se postupno nacionalna kroatistička problematika izdvajala, do osamostaljenja, do konstituiranja studija kroatistike kao matičnoga, domicilnoga studija, okružena s tri, po tretmanu i po broju stručnjaka gotovo ravnopravna filološka i književno-povijesna kompleksa (serbistike, slovenistike i makedonistike). Dojam da je bugaristika u Hrvatskoj bila zapostavljena uglavnom je točan, ali ga ipak uvijek treba ispraviti važnim podatkom, naime da su se hrvatski makedonisti, pa i kroatisti, često prihvaćali poslova vezanih uz bugarski jezik ili povijest bugarske književnosti, pa nije slučajno da je suvremenu kratku povijest bugarske književnosti napisao makedonist Petar Kepeski, dok su se npr. Dalibor Brozović ili Josip Bratulić znali prihvatiti kakve hrvatsko-bugarske teme. Isto tako ne treba nikada zaboraviti da je hrvatska filologija bogata južnoslavističkim medijevističkim stručnjacima i istraživanjima, pa je barem to najstarije razdoblje, koje je u balkansko-slavenskim kulturama pokrivalo mnoga razdoblja starije književnosti, kako-tako bilo namireno.

U takvim naslijeđenim i zatečenim prilikama zagrebački projekt *Komparativno proučavanje jugoslavenskih/južnoslavenskih književnosti* u potrazi za novim modelima književno-povijesnoga proučavanja bio je preslika stanja u cjelini: teorijski gledano dozvoljavao je kompletan južnoslavistički okvir, ali se praktično sveo na proučavanje veza i odnosa između hrvatske i srpske i preostale dvije po svemu ravnopravno uključene filologije, odnosno kulture, dakle slovensku i makedonsku. Naš dragi i dugogodišnji suradnik na tom projektu, kao što je poznato, bio je Milan Đurčinov, s kojim smo se brzo zajedno našli na srodnom slovačkom modernom komparatističkom konceptu Dyoniza Đurišina i suradnika, a koji je već pomalo izlazio iz okvira komparatistike, razvijajući novu teoriju interliterarnoga procesa, teoriju opisa i konstrukcije određenih „međuknjiževnih zajednica“, koja se za kulturni i književni prostor srednje i jugoistočne Europe pokazala višestruko

aplikativnom. Shvaćajući povijest makedonske književnosti, sa svom diskontinuiranosti i uvjetovanosti, u duhu spomenute teorije, kao rezultat djelovanja posebnih međuknjiževnih zajednica, Đurčinov će je vidjeti kao „еден широк простор на културниот плурализам“, за koji se npr. pitanja dvojne pripadnosti, dvo-, višejezičnosti pojedinih pisaca postavlja na produktivno nov način, kao problem biliterarnosti – „станува заправо збор на писателите кои со едни компоненти на своето творештво припаѓаат на една, а со други на друга книжевна и културна средина“. (Đurčinov, 1991: 66, 70). Njegova oštra kritika domaće historiografije koja je koncentrirana na deskriptivno i pozitivističko sabiranje faktografskog materijala, neumjerno idealiziranje, „преокипираност со потребата за нагласување на националниот идентитет“ (Đurčinov, 1991: 67), danas bi se moglo dijelom proširiti i na hrvatsku historiografiju, za koju smo se nadali da je baš našim projektom i našim južnoslavističkim priložima dijelom izliječena od dječjih bolesti tradicionalne književne historiografije. Imam dojam da makedonska historiografija nije imala potrebu za sličan „salto unatrag“. Osobno sam rano razvio koncept komparatistike tekstova srodnih jezika i idioma, a kasnije se zalagao za interkulturnu povijesti književnosti i interkulturnu interpretaciju, zasnovanima na iskustvu regionalne književne komparatistike, Đurišineve teorije interliteranoga procesa i njemačke interkulturne hermeneutike, koja se danas već razvila do svojevrstne interkulturne znanosti o književnosti.

II. Međutim, afirmacijom komparativnoga proučavanja i prije nego što su naši književni i nacionalni odnosi postali međunarodni, stvoreni su uvjeti za primjenu komparativne metode, od klasične književne komparatistike, istraživanja srodnosti, veza, suradnje, utjecaja i poticaja, do komparativne analize tekstova, kao mogućega iskoraka na „geografiji teksta“ utemeljene moderne povijesti književnosti. Malo-pomalo, pored stručnjaka za nacionalne povijesti književnosti i komparatista, najviše su se regionalnom poredbenom povijesti (upravo kao da je ona postala njihovom glavnom disciplinom) počeli baviti stručnjaci koji su se u domicilnim kulturama bavili nekom drugom/stranom slavenskom književnosti, osobito na slavističkim inozemnim studijima, a kod nas dakako ponajviše južnostavisti (Franjo Grčević, Jože Pogačnik, Janez Rotar, Juraj Martinović, Radomir Ivanić, Milorad Živančević, Mate Lončar, Gane Todorovski, i drugi). Sretan spoj starije poredbeno-slavističke prakse, koja je proizlazila iz prakticiranja višejezičnih slavističkih studija, uz potrebu za novim književno-povijesnim pristupima, pri čemu se književna komparatistika ukazivala kao obavezujuća i obećavajuća disciplina, uz visoke standarde višenacionalnoga društva „konfedarativne“ kulture, koja je podrazumijevala nacionalnu kulturu kao

osnovu uz neobavezujuće, ali često plodne, „susrete s drugima“, odnosno njihovo proučavanje, stvorili su preduvjete za promjenu paradigme. Neproduktivnu dilemu između unitarne i separatne strategije u povijesti književnosti, smjenjivala je teorija i praksa poredbenoga proučavanja, koja nacionalnim kulturama nije ništa oduzimala od određene njihove posebnosti (danas bismo rekli identiteta), a afirmirala je njihovu otvorenost i nerazgraničenost, *međukulturalnost*, kao posljedicu njihovih viševjekovnih *prožimanja*. Zato, kada je riječ i o poredbeno-interkulturnim aspektima povijesti makedonske književnosti u Hrvatskoj, nije čudo što će se u prvi plan probiti ideja prožimanja i komparativnoga čitanja, kao kod Gorana Kalogjere i Borislava Pavlovskog, dvojice komplementarnih hrvatskih stručnjaka, koji će svatko na svoj način odraditi dio posla koji je nov poredbeni pristup nalagao njihovim strukama, užim specijalnostima.

Zlatko Kramarić, kojega sam neopravdano, ali namjerno iz praktičnih razloga, ispustio ovom prilikom iz vida, ne samo zbog toga što se prestao baviti makedonistikom, svojedobno je vrlo kritički govorio o mogućnosti/nemogućnosti komunikacije između jugoslavenskih kultura i književnosti, zaključivši s tezom koja kao da je danas posve prihvaćena, naime da međusobnu različitost ne treba ignorirati, odnosno da „svako ignoriranje različitosti samo pokazuje da sudbine drugih nisu i dio naše svijesti“, pa sve što je drugo i strano „nije predmet našeg socijalnog iskustva“ te nije ni „tema komunikacije“ (Kramarić, 1991: 94-95).

Upravo obratno, Goran Kalogjera (r. 1951. u Dubrovniku) otvara svoju knjigu *Južnoslavenska književna prožimanja* analizom socijalne zainteresiranosti za drugoga, kao zabrinutošću za sebe, a koja će uroditi dvostrukim dobitkom za makedonsku i hrvatsku kulturu: samoborsko izdanje Racinove zbirke *Бели мизпу* (*Bijela praskozorja*) i Kaštelanovo izdanje *Makedonskih narodnih pjesama* (Zagreb, 1948.), gotovo da ima inicijacijsko značenje: afirmacija makedonskoga jezika i prezentacija (vrstan prijevod na hrvatski) korpusa narodnih pjesama pod makedonskim imenom zapravo kao da iznova utemeljuje i noviju, suvremenu književnost, pa i novu makedonsku kulturu, više od svih ranijih inicijativa. Slična je i Kalogjerina namjera kada u širem, komparativnom kontekstu aktualnog hrvatskoga pjesništva analizira Racinovu zbirku, posebno uz socijalno-dijalektalne hrvatske pjesnike Peru Ljubića, Marina Franičevića i Šime Vučetića: povezanost s predratnom godinom izdanja (1938.), brojnim socijalnim motivima i ljubavlju prema domovini, zavičaju, a s tim u vezi i s utjecajima narodne pjesme i odnosom prema jeziku, odnosno dijalektu, makedonskoga pjesnika ne dovode samo u razinu književnosti usporedive vrijednosti, nego mu daju dodatno, univerzalno značenje. Pored Kalogjerine sklonosti poredbeno-pozitivističkom istraživanju stvarnih ili voljom istraživača konstruiranih književnih

prožimanja, koje uvijek najprije valja izvršiti na jednom novom području istraživanja, istakao bih još dvije osobitosti autorova pristupa, kojima svjesno prekoračuje okvire hrvatsko-makedonskih književnih veza, proširujući svoje zanimanje na bugarsko-hrvatske te na makedonsko-srpske i makedonsko slovenske odnose. Ovime Kalogjera zarana doprinosi onome što bismo tek danas slobodno mogli nazvati *južnoslavenska poredbena književnost*, odnosno *poredbena povijest južnoslavenskih književnosti*, jer se ne zadržava samo na bilateralnom, uobičajenom interesu povjesničara jedne književnosti, u ovom slučaju makedonske u Hrvatskoj, nego svoja istraživanja dodatno argumentira i drugim međujužnoslavenskim vezama.

Usp. i bio-bibliografiju:

http://www.uniri.hr/hr/naslovnica/izbor_rektora/KALOGJERA%20zivotopi s.pdf

III. S druge strane, Borislav Pavlovski (r. 1950. u Bjelovaru), povjesničar književnosti dvostrukoga diverziteta, podrijetlom iz kulture hrvatsko-makedonske obitelji, kao i obilježen dvojnomo situacijom utemeljitelja i glavnog nositelja, organizatora, moderne makedonistike u Hrvatskoj, svojim temeljnim interesom posvećen drami i kazalištu, ali i prevoditeljstvu, svoj je interes rijetko kada proširivao izvan granica makedonistike kao samostalne struke u drugom/inozemnom studijskom prostoru. Pomalo ljubomorno čuvajući osvojen hrvatski javni prostor, posebno u vremenima razgradnje, razdruživanja i nepoželjnosti širih južnoslavističkih istraživanja i sinteza, kolega Pavlovski se u svojim poredbenim istraživanjima usredotočio na rezultate svojih brojnih predavanja, čitanja i analiza, ne obazirući se na prigovore da se radi o brojčano malom narodu, odnosno za hrvatsku kulturu možda manje značajnom književnom doprinosu. Realnu skromnost darova, u usporedbi s velikim svjetskim književnostima, upornom ali nepopustljivom skromnosti, pretvorio je u vrlinu: makedonski jezik i književnosti trenutno su među najbrojnije izabranim studijskim kombinacijama na našem studiju južne slavistike, a makedonska suvremena drama u njegovim je interpretacijama vrijednost koja zaslužuje (i doživljava) svjetsku promociju.

Uspješno nastavljajući rad na, od agilnog utemeljitelja zagrebačke makedonistike i našeg učitelja Petra Kepeskog afirmiranim makedonskim političkim dramama, svojim glavnim radovima Pavlovski se koncentrira na dramski opus Kole Čašule, dok svoj doprinos poredbenim hrvatsko-makedonskim sistematizacijama daje poredbenim analizama tekstova i istraživanjem kritičko-režijske recepcije makedonske drame u Hrvatskoj i hrvatske u Makedoniji i drugim južnoslavenskim zemljama. Posebno su vrijedna poredbena čitanja i analize tekstova, kojima Pavlovski sve i kad ne

primjenjuje striktno komparativnu metodu, razmišlja komparatistički, djeluje posrednički: već onda kada kao mlad novinar i književni kritičar obavještava makedonsku književnu javnost o hrvatskim književnim i kulturnim događajima, kao i onda kada se prihvaća prijevoda i priređivanja antologija makedonske novele ili drame na hrvatskom jeziku, kao i onda kada prevodi ili organizira prijevode makedonske poezije ili hrvatskih pjesnika na makedonski, Borislav Pavlovski postupa *interkulturalno*, što će se najbolje osjetiti u njegovu bogatom predavačkom i znanstvenom radu. Poredbeno-interkulturni aspekti njegova pristupa neće biti samo očigledni u ogleđnim studijama *За Прличев – компаративното* ili „*Баладите на Петрица Керемпих*“ i „*Евангелие по Итар Пејо*“ ili u primjernom istraživanju *Што е Брешанивиот „Хамлет“ на Македонците?*, nego i u kritikama i esejima na pri pogled posvećenima pojedinim piscima ili djelima, kao i u radovima općenitije naravi o ironiji ili funkciji magičnoga ili o zajedničkom mediteranzizmu.

Ovdje možemo prigodno zastati: u simbolici mediteranske međusobne povezanosti samodostatnosti otočke kulture i kulture otvorenosti mora, nacionalne kulture i kultura svijeta, Mediterana kao naše interkulturno shvaćene zajedničke sudbine, kao iskonskoga duhovnog središta. Povodom opusa Vlade Uroševića, Pavlovski će zapisati: „Тоа е приближувањето на Урошевиќ кон стварните соништа и желби. □ се има приближено на утописката цел. На сушноста на Метитеранот. За него лесно може да се пее/пишува, но треба да се има или да се пронајде мерка. Како да се оствари *moderato cantabile*?! Треба да се биде умерен оти само така се стасува дп спознанието на неговото содржинско богатство и формална непредвидливост. Препознавање на граѓата. На дионизискиот хедонизам. (Pavlovski, 2000: 231).

Ukratko, Borislav Pavlovski kao dugogodišnji voditelj Katedre za makedonski jezik i književnost, kako sam pisao povodom prijedloga Odsjeka da se Pavlovskom za sveukupan rad dodijeli Medalja Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, više od trideset godina bavi se književnom kritikom i esejistikom, poviješću južnoslavenskih književnosti i teatrologijom te prevodenjem s makedonskoga jezika. Od 1978. godine na Filozofskom fakultetu predaje uglavnom kolegije iz makedonske književnosti i makedonskoga jezika, a u novim studijima južne slavistike predavao je i neke uvodne i poredbeno-slavističke predmete. Objavio je više desetaka prikaza i kritika, tridesetak ogleđa i rasprava o hrvatskoj i makedonskoj književnosti te poredbenim temama, preveo desetak drama, pet romana i po dva historiografska i stručno znanstvena djela te priredio izbore drama, poezije i fantastične proze makedonskih autora.

Usp.http://www.juzslav.com/file_nastavnici/B_PAVLOVSKI_bibliografija.doc

Prošlih godina objavljene su mu dvije samostalne knjige, zbog kojih smo ga predložili za Medalju: *Prostori kazališnih svečanosti* (Naklada MD, Zagreb, 2000) i *Во знакот на компатаривното читање (U znaku poredbenoga čitanja)*, Matica Makedonska, Skopje, 2000):

Prostori kazališnih svečanosti cjelovita je teatrološka i književnopovijesna studija o tipologiji kazališnih prostora, povijesti kazališnih i redateljskih koncepcija prostora te sadržava dramske interpretacije gotovo cjelovita opusa klasika makedonske drame Kole Čašule. U svom obimnom radu (knjiga ima 390 stranica!) Pavlovski je povezivao, što je uvijek najteže, teorijska promišljanja drame s interpretacijama, pa se može reći da njegova knjiga nije samo nezaobilazna studija o Čašulinom djelu, nego i važan prilog suvremenim teatrološkim spoznajama.

Druga knjiga *U znaku poredbenoga čitanja* prva je stručna knjiga hrvatskoga povjesničara književnosti objavljena u Makedoniji. Riječ je o svojevrsnom izboru kritika, eseja i studija Borisa Pavlovskoga, u kojima se otvoreno i kritički razmišlja o najznačajnijim pojavama i piscima suvremene makedonske književnosti (Šopov, Činko, Koneski i dr.), da bi se u poredbenom čitanju sve više otkrivala hrvatska i kroatistička dimenzija njegove znanstvene recepcije: primjerice Mažuranić, *Balade Petrice Kerempuha*, Brešanov *Hamlet*, najizravniji su povodi za utemeljene komparaivne interpretacije.

Ukratko, višegodišnja djelatnost našega makedoniste Borislava Pavlovskog, u vremenima nesklonim za južnoslavističke projekte i inicijative, dvjema ukratko predstavljenim knjigama dobiva punu potvrdu, a našoj znanosti o književnosti priskrbljuje višestruko važan prinos hrvatske slavistike: ona otvara južnoslavistički dijalog u oba smjera, hrvatskom i makedonskom, obnavlja tradicionalno dobre odnose hrvatske s makedonskom kulturom te, uzevši u cjelini i njegov kritičarski i njegov prevoditeljski i predavački i znanstveni angažman, svjedoči o najvišem stupnju našega interesa za područje makedonske književnosti, kao i poznavanja i kreativne obrade hrvatsko-makedonskih poredbenih tema. Nije stoga čudno da mu je i Sveučilište u Skopju 2008. dodijelilo najviše priznanje, počasni doktorat znanosti. Riječju, jedna već danas ispunjena, impresivna nastavnička i prevoditeljska karijera!

IV. Zaključno, bilo da je riječ o razumijevanju, afirmaciji prožimanja, kao kod Kalogjere, bilo da se radi naprosto o poredbenom čitanju i djelovanju, s mnogim elementima interkulturnoga dijaloga, kao kod

Pavlovskoga, hrvatska književna makedonistika na najbolji način makedonsku književnost, kao književnost druge/strane kulture, tumači kroz svijest o srodnosti i povezanosti (dviju) južnoslavenskih kultura, sve ako je i svjesna svih tradicijskih i individualnih razlika, kakve uostalom obje kulture poznaju i u sebi samima. Zato je i prirodno da se takav dijalog proširi i na proučavatelje nacionalne kulture, odajući time nama posrednicima među (južnoslavenskim) kulturama priznanje i podršku, odnosno podijelivši podjednak status i značenje u našim ne prebogatim znanstvenim zajednicama. Uostalom, i najnoviji prilog zagrebačke makedonistike govori o živom interesu za makedonsku književnost. Dugogodišnja lektorica makedonskoga jezika Borjana Prošev Oliver nedavno doktorirala s temom o makedonskim piscima u dijaspori, *Egzil u makedonskoj književnosti*, s metodološkim osloncem na koncepcije međuknjiževnih zajednica, odnosno interkulture književnosti, podjednako razvijene među makedonskim komparatistima kao i među hrvatskim južnoslavistima. Na tim osnovama vjerovati je i u daljnji napredak hrvatske makedonistike, ne samo s obzirom na angažman asistenta Ivice Bakovića, nego vjerujemo u vezi s dobrim izgledima za razvoj studija južne slavistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu ili planiranim osnivanjem komparativne književnosti na riječkom sveučilištu, za što se zalaže tamošnji prorektor i makedonski akademik Goran Kalogjera (čiji je izbor studija upravo prošle godine objavljen i na makedonskom jeziku u knjizi *Хрватско-македонските книжевни врски*, Современост, Скопје, 2008. (Prijevod s hrvatskoga Ranko Mladenoski).

Literatura

Đurčinov. Milan. 1991. За проблемот на билатерарноста и интерлитерарноста кај македонските писатели во XIX и во XX век., U: Grčević, Franjo (ur). Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti, Zbornik IV. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Kalogjera. Goran. 1991. Južnoslavenska književna prožimanja. Rijeka: Matica hrvatska Rijeka.

Kalogjera. Goran. 1996. Hrvatsko-makedonske književne veze. Rijeka: Zajednica Makedonaca u Republici Hrvatskoj.

Kramarić. Zlatko. 1991. Mogućnosti/nemogućnosti komunikacije između jugoslavenskih kultura i književnosti. u: Grčević, Franjo (ur). Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti, Zbornik IV. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Miladinov. Konstantin. 2001. Да видам Охрид, Струга да видам / Da vidim Ohrid, Strugu da gledam. Zagreb-Pula: Zajednica Makedonaca u Republici Hrvatskoj, Zavičajna naklada „Žakan Juri“.

Pavlovski. Borislav. 1998. Gospodari labirinta. Zagreb: Naklada MD .

Pavlovski. Borislav. 2000. Prostori kazališnih svečanosti. Zagreb: Naklada MD.

Pavlovski. Borislav. 2000. Во знакот на компаративното читање. Skopje: Matica makedonska.

Pavlovski. Borislav. 2000. Antologija nove makedonske drame. Zagreb: Hrvatski centar ITI-UNESCO.